

Тетяна БОЛГАР

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМНИХ АКТИВІВ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Проаналізовано динаміку обсягів наданих кредитів та простроченої заборгованості за кредитами у 2007–2013 рр. Обґрунтовано прямий зв'язок між величиною проблемного портфеля та фінансовим результатом діяльності банківської установи. Досліджено проблеми та визначено причини, що впливають на обсяги простроченої заборгованості банків України.

Відновлення українського банківського сектору після фінансово-економічної кризи залежить від багатьох факторів, серед котрих значну роль відіграє великий обсяг проблемних активів на балансах українських банків, невисокі темпи стягнення яких значно гальмують процес оздоровлення економіки. Якість активів банківських установ, особливо якість кредитного портфеля, є своєрідним індикатором стану банківського сектору економіки. Тому особливої актуальності набуває визначення реального рівня проблемних активів у банківській системі України та їх аналіз з метою покращення якості кредитних портфелів і фінансових результатів діяльності банків.

Вивчають та аналізують сучасний стан проблемних активів у банківській системі України рейтингові агентства (“Кредит Рейтинг”, Fitch Ratings, Moody’s, DB Research та інші), а також Національний банк і практикуючі спеціалісти з метою ефективного управління якістю кредитного портфеля. Вітчизняні науковці, В. Вовк, Л. Примостка, О. Хмеленко та інші в своїх працях наголошують на необхідності зниження рівня проблемних портфелів для ефективною і стабільної роботи банківських установ.

Метою статті є аналіз реального стану рівня кредитної заборгованості банківських установ, встановлення причин і факторів впливу на величину простроченої заборгованості у кризових умовах функціонування вітчизняних банків.

Фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. значно вплинула на кредитну діяльність банківських установ. Так, у 2007–2008 рр. в Україні спостерігався бум кредитування під різноманітні цілі – від реалізації масштабних промислових проєктів до купівлі товарів широкого вжитку. При цьому банки вели агресивну кредитну політику, намагаючись завоювати якомога більшу частину ринку та збільшити кредитний портфель. Прагнення до швидкого прийняття рішення щодо видачі кредиту й отримання клієнта будь-якою ціною призвело до неточної оцінки фінансового стану позичальника, достатності та ліквідності забезпечення за кредитом. При цьому вимоги до фінансового стану позичальника необґрунтовано занижувались. Більшість банківських установ на той час активно видавали кредити в іноземній валюті, не враховуючи той факт, що основна маса клі-

єнтів отримує доходи у національній валюті. Тому після девальвації гривні більшість позичальників, які потрапили у пастку валютного кредиту, виявились неплатоспроможними. Окрім цього, умови кредитних продуктів були недостатньо продумані та стандартизовані [1].

Дані табл. 1 підтверджують стрімке зростання обсягів кредитування у період, що передує фінансово-економічній кризі. У 2008 р. темп росту виданих вітчизняними банками кредитів становив 163,2 % до попереднього періоду, що в абсолютному вимірі становить 792244 млн. грн. у 2008 р. до 485368 млн. грн. у 2007 р. З настанням фінансово-економічної кризи, обсяги кредитування дещо знизились. Так, 2009 р. характеризувався зменшенням темпу зростання обсягу наданих кредитів на 5,7% щодо рівня 2008 р. Останніми роками обсяги наданих банками кредитів залишаються на досить стабільному рівні. Окрім цього, кредити, видані протягом останніх років, відповідають більш жорстким вимогам платоспроможності позичальників.

Економічні негаразди, що відчули на собі контрагенти банківських установ з настанням фінансово-економічної кризи, негативно вплинули на структуру активів банківських установ, призвели до погіршення

якості кредитних портфелів, до зростання простроченої заборгованості за кредитами.

Аналізуючи дані табл. 1, можна зробити висновок, що обсяг простроченої заборгованості стрімко зростає. Так, прострочена заборгованість за кредитами у 2007 р. становила 6357 млн. грн., а аналогічний показник у 2010 р. вже досяг рівня 84851 млн. грн., тобто збільшився в 13,3 раза. При цьому сума наданих кредитів за аналогічний період зросла лише у 1,6 раза. Необхідно зазначити, що найбільш активно обсяг простроченої заборгованості зростає у 2008–2009 рр., коли приріст цього показника становив 283,4% та 388,2% відповідно. У 2010 р. темпи зростання простроченої заборгованості знизились і встановились на рівні 121,3%. Починаючи з 2011 р., обсяг простроченої заборгованості щодо рівня попереднього періоду став знижуватись і складав 93,4% та 91,5% у 2011 та 2012 рр. відповідно, а у 2013 р. збільшився і становив 97,4%.

Рис. 1 демонструє ситуацію, що склалась у вітчизняних банках з обсягами наданих кредитів та простроченої заборгованості у 2007–2013 рр.

Зменшення темпів росту та зниження абсолютних величин проблемної заборгованості у 2010–2013 рр. відбувалось

Таблиця 1

Динаміка кредитних портфелів банків та простроченої заборгованості за кредитами у 2007–2013 рр.* (млн.грн.)

Назва показника	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Кредити надані, млн. грн.	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402
у % до попереднього періоду	–	163,2	94,3	101,0	109,3	98,8	111,8
Прострочена заборгованість за кредитами, млн. грн.	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520	70 600
у % до попереднього періоду	–	283,4	388,2	121,3	93,4	91,5	97,4
у % до суми наданих кредитів	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7

* Складено на основі [2].

за рахунок активізації роботи банківських установ за декількома напрямками: у сфері списання безнадійної заборгованості в межах програм реструктуризації; використання зовнішньобанківських методів управління проблемними активами, а саме продаж або передача в управління проблемних портфельів третій особі (колектору); шляхом реалізації заставного майна.

Списанню безнадійної заборгованості сприяло спрощення процедури, а також узгодження позиції НБУ та фіскальної служби в цьому питанні. Постанова правління Національного банку України № 424 від 13.09.2010 р. затвердила порядок формування банками резервів за кредитами та

нарахованих відсотків за ними і списання безнадійної заборгованості [3, 4].

На сьогодні порядок списання безнадійної заборгованості регламентує Постанова НБУ № 172 від 01.06.2011 р. "Про затвердження Порядку відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву" [5].

Якість активів банківського сектору України залишається на досить низькому рівні. Про це свідчить рівень показника питомої ваги прострочених кредитів у загальному обсязі виданих (рис. 2). На думку вітчизняних вчених, граничний рівень цього показника не повинен перевищувати 7% бар'єр [6, 7].

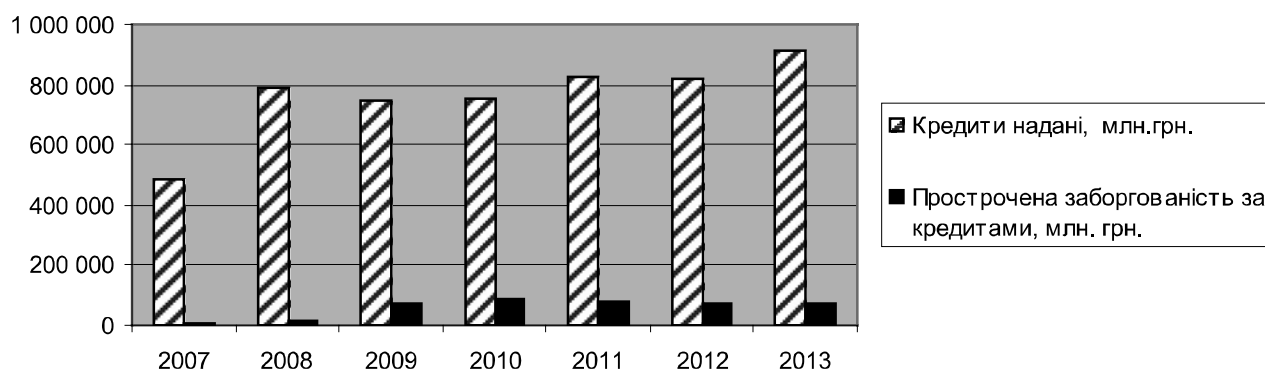

Рис. 1. Динаміка обсягу наданих кредитів та простроченої заборгованості за кредитами у 2007–2013 рр.

Частка простроченої кредитної заборгованості в сумі наданих кредитів, %

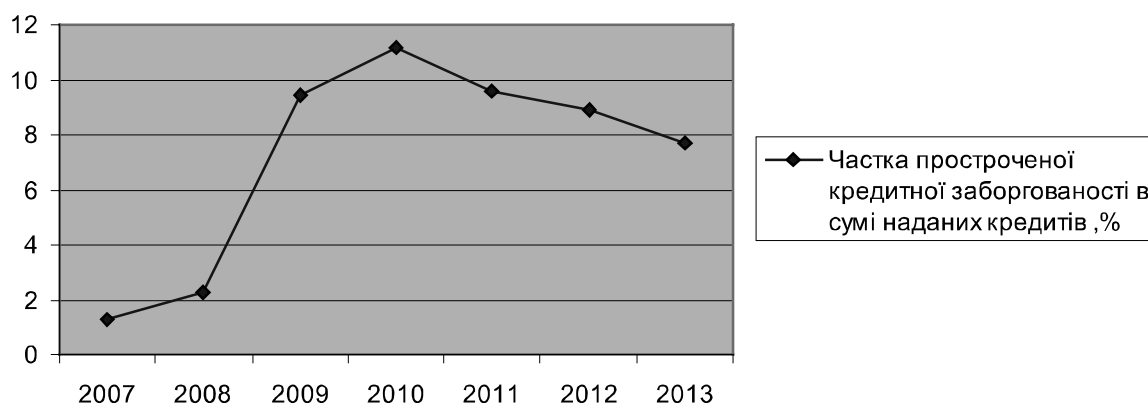

Рис. 2. Динаміка частки простроченої кредитної заборгованості у 2007–2013 рр.

У 2007–2008 рр. рівень показника становив 1,3% та 2,3% відповідно. Варто зазначити, що періодом найактивнішого зростання проблемної заборгованості у загальному обсязі виданих кредитів став 2009 р., коли рівень цього показника збільшився майже в 4 рази щодо попереднього періоду.

Причинами такого стрімкого зростання стали як збільшення обсягу простроченої заборгованості в абсолютному вираженні з 18015 млн. грн. у 2008 р. до 69935 млн. грн. у 2009 р., так і поступове зменшення обсягу кредитного портфеля із 792244 млн. грн. у 2008 р. до 747348 млн. грн. у 2009 р. через майже повне припинення видачі нових кредитів. Найскладнішим періодом у ситуації з виникненням проблемної заборгованості став 2010 р., коли частка простроченої заборгованості в загальному обсязі виданих кредитів становила 11,2% порівняно з 1,3% у 2007 р.

Критична ситуація у банківському секторі почала стабілізуватися лише у 2010 р., коли обсяг наданих кредитів змінювався порівняно невеликими темпами (збільшився на 1% щодо 2009 р.), а темпи зростання простроченої заборгованості уповільнились (з 388,2% у 2009 р. до 121,3% у 2010 р.).

Позитивним зрушенням у банківській сфері сприяли фактори, серед яких, на наш погляд, можна виокремити:

- продуману кредитну політику вітчизняних банків, коли головним аспектом при видачі нових кредитів стала гарантія повернення основної суми боргу та відсотків за його користування (більш точна та повна оцінка платоспроможності позичальника, забезпечення повернення кредиту у вигляді застави, гарантів та поручителів), а не боротьба за клієнта заради збільшення обсягу кредитного портфеля;
- активізацію роботи зі зменшення проблемної заборгованості (реструктуриза-

ція, списання, залучення небанківських спеціалістів зі збору проблемної заборгованості, реалізація заставного майна).

Тенденція до покращення ситуації окреслилась лише у 2011 р., коли темпи зростання обсягу наданих кредитів щодо попереднього періоду збільшились до 109,3%, що в абсолютному вираженні становить 825320 млн. грн. у 2011 р. до 755030 млн. грн. у 2010 р., а обсяг простроченої заборгованості за кредитами щодо попереднього періоду зменшився до 93,4% (79292 млн. грн. у 2011 р. до 84851 млн. грн. у 2010 р.).

Починаючи з 2011 р., частка проблемної заборгованості почала поступово знижуватись і становила 9,6% та 8,9% у 2011 р. та 2012 р. відповідно, а у 2013 р. – 7,7%. Такі позитивні зміни відбулись за рахунок роботи банківських установ із проблемною заборгованістю, а також за рахунок погашення кредитування, що дало можливість зменшити частку проблемних кредитів у відсотковому вираженні у загальному кредитному портфелі. Але, незважаючи на позитивну тенденцію щодо зменшення, рівень показника залишається надто високим.

Дані міжнародних рейтингових агентств щодо обсягів сукупної проблемної заборгованості українських банків у загальній кількості виданих кредитів значно відрізняються від даних, що надає Національний банк України. Так, за даними НБУ, вищезазначений показник за 2011–2012 рр. не перевищував 10% бар'єр [2].

За даними ж міжнародного рейтингового агентства Fitch Ratings, частка проблемних кредитів за 2011 р. становила 18% від загальної кількості виданих позик. Окрім цього, потенційно проблемні та реструктуризовані кредити за відповідний період становили 46% у загальному кредитному портфелі [8].

За оцінкою агентства Moody's, рівень проблемних кредитів у 2011 р. складав 40%, а у 2012 р. показник знизився до 35% [8].

За даними агентства “Кредит-Рейтинг”, у 2011 р. частка проблемної та потенційно проблемної заборгованості становила 30% кредитного портфеля юридичних осіб та 40% кредитного портфеля фізичних осіб [4].

За даними міжнародної експертної компанії DB Research, середній обсяг негативно класифікованих активів у кредитному портфелі банків України у 2010 р. становив 45% від його вартості [9].

Такі значні розходження між даними НБУ та міжнародних рейтингових агентств пов’язані, насамперед, з різними критеріями віднесення заборгованості до категорії “прострочена”. За правилами бухгалтерського обліку, в Україні на рахунках простроченої заборгованості відображають лише суму тих платежів, строк погашення яких минув. Водночас міжнародні рейтингові агентства використовують, на наш погляд, більш точну методику підрахунку обсягу проблемної заборгованості, включаючи до неї всю суму позичок, за якими існує прострочення платежу, а також потенційно проблемні кредити, до яких відносять реструктуризовані та пролонговані кредити, строки платежів за якими порушені.

Беручи до уваги високий рівень показника частки простроченої кредитної заборгованості у загальному обсязі виданих кредитів та високий рівень негативно класифікованих активів, банки змушені нарощувати резервний фонд на відшкодування витрат за активними банківськими операціями. На сьогодні основним нормативним документом, який регламентує порядок формування резервного фонду, є Постанова Правління Національного банку України № 23 від 25.01.2012 р. “Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями” [10]. Резерви на відшкодування витрат за активними банківськими операціями відповідно до Постанови складаються з резервів за фінансовими активами, за наданими фінансовими зобов’язаннями та за дебіторською заборгованістю за господарською діяльністю банку. Схематично склад резервів на відшкодування витрат за активними банківськими операціями показано на рис. 3.

Пропонуємо детальніше розглянути ситуацію, що склалась з формуванням резервів за фінансовими активами, адже кре-

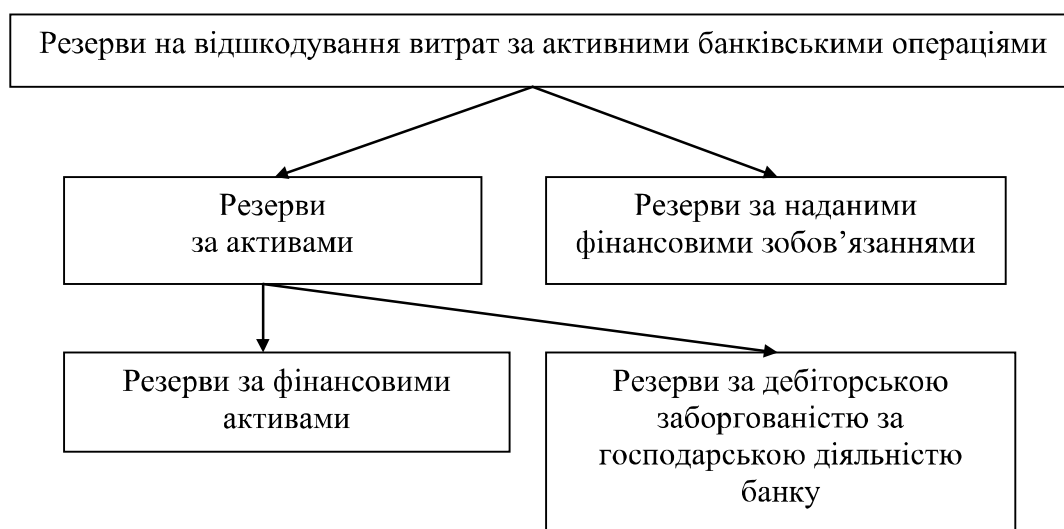

Рис. 3. Склад резервного фонду на відшкодування витрат за активними банківськими операціями.

дитні операції банку належать саме до цієї групи. Беручи до уваги високий рівень показника частки простроченої кредитної заборгованості у загальному обсязі виданих кредитів та високий рівень негативно класифікованих активів, банки змушені нарощувати резервний фонд на відшкодування витрат за активними банківськими операціями (табл. 2).

Так, за даними табл. 2, резерви під активні операції банків, починаючи з 2007 р., постійно зростали (з 20188 млн. грн. у 2007 р. до 157907 млн. грн. у 2011 р., тобто – у 7,8 раза). При цьому пік темпів зростання суми резервів під активні операції банків, так само як і пік зростання простроченої заборгованості, припав на 2009 р. і становив 252,9% до попереднього періоду. 2010–2011 рр. характеризувалися зменшенням темпів зростання цього показника до 121,6% та 106,1% відповідно. У 2012 р. сума сформованих резервів скоротилася

до 141319 млн. грн. в абсолютному вираженні або до 89,5% до попереднього періоду, а у 2013 р. сума сформованих резервів становила 131252 млн. грн., або 92,9% до попереднього періоду.

Необхідно відмітити негативну тенденцію, що склалася з показником, який характеризує відношення суми сформованого резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями до обсягу простроченої заборгованості, який зменшив своє значення з 290% у 2007 р. до 150% у 2011 р., тобто майже удвічі.

Сума сформованого резервного фонду належить до затрат та повинна покриватися прибутком від операційної діяльності банківської установи. Якщо ж суми прибутку не достатньо для покриття затрат, то акціонерам банку необхідно нарощувати капітал. Але у акціонерів банків не завжди є можливість та бажання здійснювати додаткові вливання у капітал. Тому для уникнення необхідності

Таблиця 2

Динаміка простроченої кредитної заборгованості та резервного фонду у 2007–2013 рр. [2, 8]

Назва показника	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Кредити надані, млн.грн.	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402
Прострочена заборгованість за кредитами, млн. грн.	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520	70 600
Резерви під активні операції банків, млн. грн.	20 188	48 409	122 433	148 839	157907	141 319	131 252
у % до попереднього періоду	–	239,8	252,9	121,6	106,1	89,5	92,9
Резерви на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями, млн. грн.	18 477	44 502	99 238	112 965	118 941	112 870	102 770
у % до попереднього періоду	–	240,9	223,0	113,8	105,3	94,9	91,0
у % до суми наданих кредитів	3,8	5,6	13,3	15,0	14,4	13,8	11,3
Резерви на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями до обсягу простроченої заборгованості, %	290,7	247,0	141,9	133,1	150,0	155,6	145,6

формування додаткових резервів і збільшення капіталу, керівництво банківських установ вдається до наступних методів:

1. Масова реструктуризація кредитів, що викривляє реальну статистику щодо якості кредитних портфелів.
2. Передача проблемних активів дочірнім підприємствам, що дає змогу замаскувати реальну ситуацію з проблемними активами. Але ризик неповернення кредиту все одно залишається у межах групи [11].
3. Продаж проблемних портфелів третім особам – колекторським компаніям.

Сьогодні якість кредитних портфелів вітчизняних банків залишається на критичному рівні. Міжнародні рейтингові агентства знижують рейтинги багатьох українських банків, що свідчить про низьку дохідність, високий рівень ризику та низьку якість активів. Високий рівень проблемної заборгованості створює необхідність формування адекватного рівня резервного фонду, що вимиває кошти з обігу та погіршує фінансові результати діяльності банківських установ.

Отже, розглянувши сучасний стан проблемних активів у банківській системі України, можна зробити висновок, що ситуація в країні залишається складною. Період 2008 р.–2009 р. став кризовим для банківської сфери, відбувалося скорочення обсягів кредитування, стрімке зростання рівня простроченої кредитної заборгованості банківських установ. У 2010 р. темпи зростання простроченої заборгованості скоротились. І тільки з 2011 р. намітились позитивні тенденції – обсяг наданих кредитів змінювався порівняно невеликими темпами, знижувалась прострочена заборгованість за кредитами в абсолютному вираженні, а також частка простроченої заборгованості у загальному обсязі виданих кредитів почала скоро-

чуватись. Причинами позитивних зрушень стали продумана кредитна політика й активізація роботи зі зменшення проблемної заборгованості (реструктуризація, списання, залучення небанківських спеціалістів зі збору проблемної заборгованості, реалізація заставного майна).

Література

1. *Тенденции и перспективы развития рынка проблемных активов банков Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.credit-rating.ua/img/st_img/Press-release/2011/09.06.2011/Final_Report_RU3005.pdf*
2. *Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807*
3. *Про затвердження Порядку формування банками резервів за кредитами і нарахованими за ними процентами та списання безнадійної заборгованості. Постанова Правління Національного банку України № 424 від 13.09. 2010 р.*
4. *Жук К. Проблемная задолженность банков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.director.com.ua/banki-i-finansy/problemnaya-zadolzhennost-bankov>*
5. *Про затвердження Порядку відшкодування банками України безнадійної заборгованості за рахунок резерву. Постанова НБУ № 172 від 01.06.2011 р.*
6. *Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1999. – 280 с.*
7. *Вовк В. Я., Хмеленко О. В. Кредитування і контроль: Навч. посібн. – К.: Знання, 2008. – 463 с.*
8. *Обзор украинского рынка проблемных активов в контексте развития профессиональных участников [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inventure.com.ua/analytics/investments/obzor-ukrainskogo-rynka-problemnyh->*

aktivov-v-kontekste-razvitiya-professionalnyh-uchastnikov

9. Дєнков Д. Банки таємно продають проблемні борги? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrrudprom.com/digest/Banki_tamno_prodayut_problemn_borgi.html

10. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих

втрат за активними банківськими операціями. Постанова Правління Національного банку України № 23 від 25.01.2012 р.

11. Гриньков Д. Объем задолженности банкам продолжает увеличиваться [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tristar.com.ua/2/art/obem_zadoljennosti_bankam_prodoljaet_ovelichivatsia_22708.html.